

AZ EREDET IRÓNIÁJA

Krúdy „történetietlen” történelmi regénye, A templárius

Közismert megállapítása a Krúdy-recepciónak, hogy számos jellegzetes Krúdy-figura a lovag alakjának segítségével próbálja identitását megalapozni: Rezeda Kázmér, Alvinczi Eduárd, Szindbád, Álmos Andor, Vak Béla stb. önértelmezésében egyaránt meghatározó szerepet tölt be a lovagias viselkedés igénye, illetve a középkori lovag magatartásának követése. Ezt a viszonyt mindeddig többnyire úgy értelmezték, hogy a Krúdy-hősöket anakronisztikus figuraként, egyfajta modern Don Quijoteként interpretálták, akik mintegy külsősegesen ismétlik az időszerűtlen, tartalmatlanná vált magatartásmintákat és gesztusokat. Ez a megközelítésmód azt előfeltételezi, hogy a lovag mivolt mint az önidentifikáció forrása a Krúdy-szövegekben a (rég)múltra vonatkoztatva problémamentes, tehát az önazonos szubjektum megalkotásának egykor lehetséges eljárásaként mutatkozik meg.

A lovagként való önmeghatározás ebben az összefüggésben valaha az egységes szubjektum garanciája volt, s csak a modern viszonyok között veszítette el ezt a tulajdonosságát. A lovagként történő önidentifikáció a Krúdy-hősök – illetve számos értelmező szerint a Krúdy-szövegek – nosztalgikus múltba tekintését vonja maga után. Ez utóbbi jellegzetes olvasási stratégia ennek megfelelően a Krúdy-művek hangnemében a nosztalgikus elemet hangsúlyozza, míg a másik markáns recepciós hagyomány a lovag és a hős távolságát nyomatékosítva ennek az önértelmezésnek hamis, álságos voltát emeli ki, s a realista narratíva örököséként leleplező élt tulajdonít a műveknek. A vázolt olvasói stratégiákban ugyanakkor közös vonás, hogy az eredetet érintetlenül hagyják, azaz úgy olvassák a Krúdy-szövegeket, mintha azok a lovagként történő önértelmezés magyszerű önazonosságot teremtő erejét – amennyiben az a múltra vonatkozik – magától értetődően érvényesnek tekintik. A nosztalgikus, újrromantikus olvasás a megromlott, magyszerű eredet visszaállításának igényeként értelmezte a Krúdy-alakok lovagias gesztusait, míg a realista nyomokon járó befogadás – az anakronisztikus magatartás leleplezését konstataálva – egy új kezdet, egy új megalapozás, egy új eredet felrajzolásának szándékát igyekezett a szövegekben tetten érni. A megalapozó esemény, az eredet, valamint a kibomló lényeg, illetve a vég által meghatározott narratívából egyik sem tudott vagy akart kilépni, bár kétségtelen, hogy a véget különbözőképpen ítélték meg. Az előbbi az elfajulás, a degeneráció jeleként értékelte, vagy egy esetleges visszatérés, újjászületés lehetőségét látta benne, míg a második olyan dialektikus lezárulásként tekintett rá, mely egy új kezdet számára teremt kiindulási alapot. Ebben a megközelítésben, a modern kori gondolkodásra jellemző módon, éppen szükséges – a történelem nagy tervébe illő – átmeneti eltávolodásként, a cél felé haladó

kitérőként értelmeződött a lovag alakját létrehívó középkor, amely után a történelem magasabb szinten visszatér alapjaihoz, s beteljesíti az eredet ígétét. A dialektikus történelemszemlélet a maga megszüntetve megőrzés teóriájával tehát szintén nem számolta fel az eredet és az eszkatologikus vég keretei közé illesztett történetet, hanem csupán az egyre magasabb szinten kibontakozó lényeg történeti folyamatának más fázisában helyezte el a lovagot, illetve a lovag elbeszélését.

Az alábbiakban, a korábbi recepció e jellegzetes megközelítéseivel szemben, amelyek a lovag (rég)múltbeli identifikációját érintetlenül hagyták, arra kérdezzük rá, hogy valóban az eredet pozíciójába helyezi-e a Krúdy-próza a középkori lovagot a közismert regényhősök lovagimitációinak viszonylatában. Annyit már ezen a ponton is előrebocsáthatunk, hogy megítélésünk szerint az eredetnek azt a mitikus auráját, mely ezt a fogalmat megkülönbözteti a kezdet és a származás¹ profán, nem abszolútumként felfogott kategóriáitól, a Krúdy-próza nem hagyja érvényben. Hivatkozhatunk azokra a szöveghelyekre, melyek számos regényben ironikus megjegyzéseket fűznek a középkor lovagi életformájához, illetve a lovagi szerelem témájához. Nem csupán az elbeszélt időben lovagi szerelmet színre vivő, fent említett hősök válnak tehát irónia tárgyává, hanem a lovagi szerelem által történt régmúltbeli identifikáció is. A mitikus eredet pedig az irónia révén² kezdetté, származássá alakul. További érvként említhetjük az olyan zsoldostörténeteket, melyekben a zsoldos és a lovag, a gátlástalan marta-lóc és a szerelmes trubadúr alakja összerosóódik, illetve megkettőződik, megbontva ezzel az eredet fennkölt ünnepélyességét. Úgy véljük azonban, hogy az említett szövegeknél sokkal szemléletesebb példát kínál *A templárius* című regény, melyben az eredetre vonatkoztatott irónia a legteljesebben bontakozik ki. Megítélésünk szerint Krúdynak ez a műve az eredet esetleges, véletlenszerű kezdetté, széttöredezett származássá alakításának Foucault által is leírt eljárásait alkalmazza: a parodisztikus hangot, az esetlegesség jelzését és az igazságelv feladását.³

Mielőtt ennek közelebbi bemutatására vállalkoznánk, két megjegyzés erejéig rövid kitérőt kell tennünk. Első megjegyzésünk a Krúdyra jellemző időkezelés és az eredet felszámolásának összefüggésére vonatkozik. Számos értelmező leírta már az időnek a Krúdy-szövegekben tapasztalható sajátos indázását, melynek jellemző vonása, hogy az elbeszélés idejéből és az elbeszélt időből egyaránt egyre korábbi megelőző időrétegek felé tér ki az elbeszélés menete, hovatovább egymáshoz csatolt kitérők szakadozott lán-colatává alakítva a narratívát. Ez a Szerb Antal nyomán⁴ gyakran szálelvesztéses technikaként is emlegetett eljárás tehát a múlt felé indítja el az olvasást, ugyanakkor nem juttatja el olyan múltbeli inerciaponthoz, melyből ismét előretételeként folytonos sorozat lenne alkotható, melyből egységes folyamatként válnának megragadhatóvá az elbeszélt történetfragmentumok. Nem tartjuk meggyőzőnek az olyan megközelítéseket, melyek szerint a Krúdy-regények a Monarchia XIX. század végi világát tüntetnék ki egyfajta, akár referenciálisan is felfogható időként, amelyre a szövegek valamennyi időrétege vonatkoztatódna. Ha közelebbről megvizsgáljuk e művek időviszonyait, lát-

hatóvá válik az a gyakori séma, amely az elbeszélés idejéből a cselekmény idejével a XX. század elejére, a XIX. század végére vezeti az idő fonalát, innen az ifjú Ferenc József korába, majd a negyvennyolcas időkbe, azután a reformkor és a napóleoni háborúk idejébe, illetve a romantika, valamint a pikaeszk regények idejébe csúszik át az elbeszélő idő, hogy ezután néhány nyomban, amely a középkort idézi, elenyésszen. A szakadozott időutazás legtávolabbi pontjain ugyanis többnyire a középkorra vonatkozó utalások találhatók/sejthetők. A genealogikus⁵ módon felfogott kezdetet tehát a lovagként való önidentifikációval párhuzamosan a regényidő is gyakran a középkorhoz kapcsolja. Szakadozottságával, töredezettségével, estlegességeivel az időkezelés sem folytonosan kibontakozó eredetként, hanem disszociatív sorozatként teszi szemlélhetővé a bejárt utat.

Második megjegyzésünk azt a kérdést érinti, hogy az eredet jelzett problémája miként kapcsolódik a szubjektum decentralizálásának tapasztalatához. Az eredet és a lényegszerűen felfogott szubjektum egymást feltételező fogalmainak összefüggéseiről Foucault több szöveget is publikált, itt megelégszünk ezeknek a megállapításoknak a rövid összefoglalásával. Az eredet az (ön)azonosság helye, a metafizikai gondolkodás itt igyekszik „megragadni a dolog tiszta lényegét, legtisztább lehetőségét, önmagával egybevágó azonosságát, mozdulatlan formáját és elsődlegességét mindenhez képest, ami kívül van és időben utána következik”.⁶ Nietzsche-t interpretálva Foucault kijelenti, hogy a történelem egyik fontos használati formája éppen azonosságunk lebontása: „A genealógiailag felfogott történelemnek nem az a célja, hogy rámutasson azonosságunkra, hanem az, hogy szétforgácsolja ezt az azonosságot; nem az egyetlen pontot határozza meg, ahonnan származunk, az első és egyetlen hazát, ahová a metafizikusok ígérete szerint megtérünk, hanem arra vállalkozik, hogy rámutasson az egész lényünket át meg átható megszakítottságra.”⁷ A szubjektum lényegszerű egysége az eredet teóriájában alapozódott meg, s miután a pszichológia, a nyelvészet és az etnológia sikeresen mutatott rá egy ilyen szubjektumkonstrukció tarhatatlanságára, e metafizikai elmélet végső menedékét a történelemben igyekezett megtalálni.⁸ Az eredet ironikus átfordítása⁹ a kezdet vagy a származás totalizációt kizáró fogalmaiba így a lényegszerűen felfogott szubjektum felszámolásaként értelmezhető.¹⁰ A totalizáló szubjektum- és történelemfelfogás tehát kölcsönösen feltételezik egymást: „Szükség van a történelem folyamatosságára a szuverén szubjektum megoltalmazása érdekében; és *vice versa*, ahhoz, hogy elgondolható legyen a történelem egysége, szükséges, hogy egy konstitutív szubjektivitás és egy transzcendentális teológia munkálkodjék benne.”¹¹ Mindezek következménye az általunk tárgyalt problémára vonatkoztatva így összegezhető: ha a középkor, illetve a középkori lovag nem őrződik meg az eredet pozíciójában a Krúdy-szövegekben, hanem áttetszővé válik megalkotottsága, véletlenekből előállított¹² volta, akkor egyben a szubjektum metafizikai konstrukciója is lelepleződik. Amennyiben a középkori lovag nem alkalmas az eredet szerepének betöltésére, mert szubsztanciális egysége té-

vedésnek bizonyul, abban az esetben a Krúdy-prózának egy olyan elbeszélésmódjára találtunk rá, amely a centrált szubjektum narratíváját bizonytalanítja el.

A *templárius* című regény¹³ több vonatkozásban is felveti az azonosság problémáját. A szöveg elsőként talán zavarba ejtőnek ható megoldása, hogy két, egymástól sok tekintetben eltérő elbeszélést helyez egymás mellé. Az első fölő a *Bevezetés* megjelölés kerül, míg a második, a terjedelmesebb, cím nélkül áll, s kezdetét csupán a tördelésbeli spácium jelöli. A két elbeszélés között tehát egyfajta szakadás mutatkozik, hiszen a két egység kapcsolatára vonatkozóan az elbeszélői narráció semmiféle tájékoztatással sem szolgál. Az első egységben egy Roger nevű alak beszéli el élettörténetét a narrátornak, aki a IV. Béla korából származó, „valami egyéni ravaszság folytán” életben maradt férfiú csapdába ejtésének és szóra bírásának kedélyeskedő hangú története révén határozott személyes jelenléttel rendelkezik. A második szakasz első mondata látszólag egyértelművé teszi, hogy a címadó alak története ezen a ponton kezdődik: „A templárius, midőn megbízásához híven: Ázsia felé igyekezett volna, útközben eltévedt a Bakonyban...”¹⁴ De mit kezdjen az olvasó azzal a szakadással, mely a két történet egymás mellé helyezése révén áll elő? Ezt a hasadást még inkább hangsúlyozza az elbeszélés jellegzetességeinek megváltozása: az első szakaszra az események rendkívül gyors egymásra következése jellemző, egy egész élettörténet elbeszélésére kerül sor alig tíz oldalon, míg a második egység néhány hónap eseményeit mondja el többszörös terjedelemben. Az elbeszélés ritmusának megváltozásával együtt átalakul az elbeszélő magatartása is, amennyiben a második egységet meglehetősen személytelen hang és a narrátor egyértelmű háttérbe vonulása jellemzi.

A leírt szakadás provokatív erejét tovább fokozza az a tény, hogy az első és a második történet főszereplőjét egyaránt Roger-nak hívják. A két alak és történetük egymás mellé helyezését – mint korábban utaltunk rá – termékeny hallgatás övezi.¹⁵ Egyfelől tisztázatlan, hogy milyen kapcsolat áll fenn közöttük, másfelől azonban nevük azonossága egymás irányába mozdítja őket. Értelmezésünk szerint itt a Krúdy-prózára általunk rendkívül jellemzőnek tartott névjáték egyik variációjával találkozhatunk. A név azonossága és a két elbeszélés távolsága között keletkező feszültség ennek megfelelően megítélésünk szerint úgy is interpretálható, hogy a személyiség egységét két rivális elbeszélés egymás mellé helyezése teszi kétségessé. A IV. Béla király idejében élt Roger élettörténetének két, egymással fedésbe nem hozható elbeszélése kerül az olvasó elé, aki így kénytelen szembesülni a hiteles történet igényének beteljesíthetlenségével. A „ki is volt valójában?” kérdés ekként megválaszolhatatlannak, sőt lényegében értelmezhetetlennek mutatkozik. Az egymással vetélkedő elbeszélések nem az igaz–hamis viszony mentén helyezhetők el, hanem éppen ezt a kategorizációt érvénytelenítik. A fragmentumokból, szakadásokból összeszerveződő elbeszélések azonosságot megkérdőjelező természete válik ezen a ponton szemlélhetővé.

A két történetet egy személyre vonatkozó, rivalizáló elbeszélésekként értelmező olvasási stratégia mellett érvként említhető, hogy bizonyos eseménymozzanatok, élet-

történet-töredékek hasonlóságokat mutatnak. Nemcsak arról van szó, hogy „mindkét” Roger-t IV. Béla korába helyezik az elbeszélések. Feltűnő párhuzam, hogy az elbeszélte történet során mindketten állandóan pozíciót váltanak, döntéseik és szövetségkötéseik ellentétes fordulatok sorozataként válnak szemlélhetővé, s meglehetősen kaotikus hatást keltenek. A furcsa fordulatok között további, részletekbe menő hasonlóságok is felfedezhetők. „Mindkét” Roger időlegesen tatárrá válik, Dalmáciában kapcsolatba lép a pataréus eretnekekkel, mindkettő fellép a király ellen, ahogy mindkettő fel is ajánlja neki szolgálatait. Ugyancsak itt említhető, hogy mindketten egyházi méltóságot töltenek be: az első elbeszélés Roger-ja a margitszigeti kolostor főnöke lett, míg a második főhőse a templomos lovagrend előjárója. Roger 1. büszkén említi, hogy vallásos neveltetésben részesült,¹⁶ ahogy azzal is eldicsekszik, hogy változatos élete során még Antikrisztus is volt, ugyanakkor a Consolatus Roger élettörténetében is sajátosan rétegződnek egymásra a diabolikus¹⁷ és szakrális elemek. Végül érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a címbéli templárius megjelölés „mindkét” Roger-ra egyaránt illik, hiszen az első elbeszélés középpontjába helyezett alakról is olvasható, hogy beállt a templomos rend lovagjai közé.¹⁸ A két alak története ugyanakkor sok részletben nem feleltethető meg egymásnak. Ez azért lényeges, mert így nem állapítható meg egyfajta „forráskritikai módszerrel” az az élettörténet, amely „hitelesnek” tekinthető. A két elbeszélés között ebben az értelemben nincsenek fedésbe hozható elemek, nincs meg az azonosságnak az a minimuma, melyből egy „valódi”, hiteles történet lenne szintetizálható, így a szubjektum egysége ezen a szinten is lehetetlennek mutatkozik.

Az azonosság elbizonytalanításához más megoldások is hozzájárulnak. Az önazonosság nem csupán a két Roger együttes szerepeltetése révén válik kétséges: a két alakot egyenként vizsgálva, pusztán önmagukban szemlélve ugyanis szintén a különbözőség, a szétszóródás jegyeit ismerhetjük fel. Ez a vonatkozás talán szembetűnőbb Roger 1. esetében, akinek élettörténete folyamatos átváltozásainak történetével azonosítható. Az elbeszélte életpálya első állomásaként az öreg András király hűbéreseként határozza meg önmagát. Következő identitásválasztása szerint az apjával rivalizáló Béla ifjabb király alattvalója, majd a mindkét uralkodóval feszült viszonyban lévő Imre herceg szolgálatára készül. Ezt követően eretnek lesz, sőt Antikrisztus, később az eretnekeket gyilkoló templomos lovag. Majd ismét Béla király szolgájaként határozza meg magát, amit a kunok közé állása és Kuthen király szolgálata követ. Újabb fordulatként Friedrik hercegnél szerez érdemeket a kun király elárulásával, kis idő múltán a tatárok között Kaydan vezér bizalmasa lesz. Végül ismét Béla király hű alattvalója, a király lovagja, legutóbb pedig a margitszigeti kolostor főnöke.¹⁹ Feltűnő az önelbeszélését jellemző játékos könnyedség, melyet a magunk értelmezői horizontjából az átmenetiség, a temporalitás reflektálásaként fogunk fel. Annak a belátásnak a következményeként, mely szerint a személyiség sohasem válik teljesen azonossá egyetlen megvalósulásával sem, mert tisztában van az önazonosság pillanatnyiságával, esetle-

gességével, véletlenszerűségével. (Ezzel a megközelítéssel szemben fölvehető, hogy Roger 1. többször „okos emberként” definiálja magát, akinek tehát a legfontosabb személyiségjegye, önazonosságának konstitutív elve a bármi áron való túlélés és a végletekig hajtott önérdek. Véleményünk szerint ez a végsőnek beállított alapelv nem képes egységesíteni a játékos kedvteléssel egymásra halmozott identifikációk szertelen sokféleségét. Legfeljebb olyan kísérletként fogható fel, melynek révén a szubjektum reménytelenül igyekszik önmaga jelenlétét biztosítani, legyűrni állandó és szükségszerű távollétét.)

Roger 2. esetében látszólag éppen a változatlan önazonosság jegyei a meghatározók. Stabil identifikációjának egyik legfontosabb emblematis jele a vörös keresztos templomos köpeny, melyet minden helyzetben magán visel.²⁰ Úgy tűnik, rendelkezik egy végső alapelvvel, mely totális erővel bír, s melynek egész személyiségét alárendeli: feltétlen hűség a templomos lovagrend előljárói iránt, ami a szöveg világában lényegében a pápasággal szembeni ellenállás princípiumával azonos. A templomos rövid önidentifikációja ezek alapján akár így is formulázható: a pápa ellensége. Ez a látszólag végtelenen rögzített önazonosság azonban közelebről megvizsgálva rendkívül ingatagnak mutatkozik. Az abszolútum pozíciójába emelt alapelv ellentmondásokkal terhelt, a rögzítettnek tetsző identitást, a szubjektum egységének garanciáját belső hasadás, megkettőződés jellemzi, ami olvasatunk szerint úgy értékelhető, hogy ez az alapelv eleve alkalmatlan bármilyen szakadásmentes egység megalkotására, s ezért a belőle származtatott egyelvűségek szükségszerűen megismétlik a princípium belső szakadását. Az egyetlen elvet dekonstruáló belső ellentmondást elsősorban abban látjuk, hogy az ördögi és isteni végtelenen különmemű kategóriái ellentmondásosan keverednek egymással a templárius „hitvallásban”.

A pápa ellenségeként való templomos önmeghatározás azon a meggyőződésen látszik nyugodni, hogy Róma az Új-Babylon, a pápa pedig maga az Antikrisztus.²¹ A pápaság elleni támadás oka tehát az egyházszervezet istentelensége, az apostoli hivatal megcsúfolása. Ez az érvrendszer a hit tisztaságának megőrzőiként, az Isten iránti szeretet legelkötelezettebb képviselőiként mutatja fel a templáriusok rendjét.²² Ugyanakkor az elbeszélés kifejezetten diabolikus jegyekkel is felruhazza a templomosokat. Ezek között említhetők a középkori boszorkányperekből is ismerős rítusok leírásai. Az egymás üdvözlésekor a gerinc végére adott csók az ördög és a boszorkány találkozásának variációjaként is olvasható, melynek során a boszorkány csókkal illeti az ördög alfelét. A templáriusok szövegbéli titkos jelzései között a leggyakoribb a szarvként a homlokra illesztett ujjak jele.²³ De ilyen diabolikus elem a közös szertartások során Baphometért elmondott ima is. Másrészt mind az elbeszélő, mind a szereplők szövegeiben szövegszerűen is feltűnik az ördögi eredet jelzése.²⁴

Az eddig említetteknél azonban fontosabbnak tartjuk a kátészerűen, dialógus formájában elhangzó legfőbb hitvallást, mely szerint a fény eredete az éj.²⁵ A furcsa hittétel jelentőségét az adja, hogy szembehelyezkedik nemcsak a fény – különösen a

gótikára jellemző – középkori teológiájával, hanem a Szentírás szövegével is. Lényegében János evangéliumának kezdősorait fordítja ki, teszi az eredetivel ellentétes értelművé. A bibliai szövegben az 5. vers a sötétséget az isteni világosság ellentétéként láttatja: „És a világosság a sötétségben fénylik, de a sötétség nem fogadta be azt.” A templomosok regénybeli jelmondata a sötétséget a világosság teremtményének pozíciójába emeli, magasabb szintű létet, „istenibb” lényeket tulajdonítva neki. A fény és a sötétség ellentétének ez az átírása olvasatunkban az isteni ördögből való származtatásaként válik értelmezhetővé. Ezzel azonban a templárius totális egységet biztosítani hivatott princípiuma belső szakadáshoz érkezett: a pápai hatalmat fel kell számolni, mert a pápák az Antikrisztus megtestesülései, miközben a templomos kozmogónia szerint mindennek őseredete az istenivel ellentétes hatalom, az ördög. A végső elv összeomlása az ellentmondásos cselekedetek belső egységét, titkos koherenciáját kérdőjelezi meg, s egyben a templárius látszólag statikus azonosságát is megbontja.

A végső alapelv jelzett hasadását figyelmen kívül hagyva is kaotikusnak mutatkoznak a templárius cselekedetei, illetve megnyilatkozásai. Utazásának céljáról, küldetésének tartalmáról zavarba ejtő változékonysággal nyilatkozik, mint ahogy az általa bejárt útvonal is inkább a bolyongás, semmint a megtervezett útvonal képét mutatja. A veszprémi káptalan előtt Brassót nevezi meg következő úti céljaként, míg az elbeszélte események az Esztergom–Tihany–Sopron–Spolétó útvonalat rajzolják ki. Ugyancsak a veszprémi káptalan előtt hirdeti ki a rend legfőbb határozataként, hogy meg kell menteni Magyarországot a tatár pusztítástól.²⁶ Esztergom ostromakor mégis a tatár oldalon lép harcba: „...valami másvilági hatalom révén a tatárok között megjelent, és onnan intézte Esztergom megvételeét.”²⁷ Később hamisított királyi oklevél felmutatásával arra igyekszik rábírni a bujdosó magyarokat, hogy térjenek haza otthonaikba. Tettét így indokolja Egéziának: „Azért kell nekik visszatérni, mert a tatárok nemcsak meghódítani akarják ezt az országot, de megtartani is akarják. A nép dolgozon tehát!”²⁸ Spolétóban ugyanakkor felajánlja a rend támogatását a királynak, s egyben úgy nyilatkozik, hogy küldetésének célja éppen ennek az üzenetnek az átadása volt: „Nem tudhatni, hogy meddig tart az új hűség, mely most ismét körülvesz, király, mint valami csoda, amely megismétlődik életedben. De ha megint csalódnál férfitban, szóban és tettben, jussanak eszedbe a leghatalmasabb rend lovagjai, a templáriusok. Az ő kezük messzire ér. Ezért jöttem Orleans-ból, hogy ezt neked megmondjam.”²⁹ Magyarországra érkezését azonban Veszprémben még egészen másként indokolta: Batu „azt ígérte, hogy végcélja nem más, mint Baál városa ellen vonulni, amelyben a pápa székel. De a tatár megszegte ígéretét, éppen ezért vagyok itten, hogy ígéretére figyelmeztessem őt Rendünk megbízásából.”³⁰ A küldetésre vonatkozó fragmentumokat ezek után aligha lehetséges homogén sorba illeszteni, mert a legkalandosabb gondolatmenetek³¹ sem képesek az ellentmondásos töredékeket hézagmentes sorozatba illeszteni.

A bevezető megjegyzések között már említettük, hogy a századforduló idejébe helyezett Krúdy-hősök a lovagként történő önidentifikációt többnyire a lovagi szerelem

elsajátításán, illetve imitálásán keresztül kísérlik meg. A lovag mint eredet tehát elsősorban a trubadúr szerelem narratívája révén kerül ebbe a kiemelt pozícióba. Éppen ezért hangsúlyos kérdésnek tekintjük, hogy e szerelemtoposz sémáinak mennyiben felel meg *A templárius* című regény. Ha a középkorba helyezett elbeszélés felszámolja a lovagi szerelem toposzát, s feltárja, hogy nincs olyan eredetszerű lényege, melyet a rá vonatkozó hagyomány neki tulajdonít, akkor ez a Krúdy-művek kontextusában úgy interpretálható, hogy a regény látványosan megfosztja a Krúdy-hősöket az identifikáció múltból történő levezethetőségétől, azaz megszünteti az eredetre vonatkoztatás lehetőségét. Így a rögzíthető önazonosságnak ez a lehetősége is megszűnik számukra. (A modernség–középkor időtávlat ilyen felvetésekor nem szükséges feltétlenül az életmű különböző szövegeinek koherenciájára vagy intertextuális kapcsolataira hivatkoznunk. Az eredet kérdését ugyanis az elbeszélő és Roger 1. kapcsolatba kerülése, valamint a múltbéli alak fortélyos életben maradásának kerettörténete is felvethetővé teszi.)

Első pillantásra talán úgy tűnhet, hogy a lovagi szerelem narratíváját az eredet pozíciójából nem mozdítja ki az elbeszélés, hiszen Roger 2. magyarországi bolyongását akár Egézia biztonságos helyre juttatásának szándékával is összefüggésbe hozhatja egy némi-képp nosztalgikus hangoltságú olvasat. Ugyanakkor a titkolt szerelem történetsemája aligha tekinthető problémamentesnek, hiszen a templárius Egézia közeledését elutasító türelmetlen gesztusai olykor kifejezetten komikus hatást keltenek. Még érzékenyebb pontján kezdik ki a lovagi szerelem toposzát azok a homoerotikus elemek, amelyek szinte állandósult motívumokként kísérik végig az elbeszélést. Ezek között említhetők a templáriusok köszöntésének rituális csókjai, melyeket a szájra, a köldökre és a gerinc végére adnak.³² Az összejövetelek kötelező viselete, a derékig meztelen megjelenés és a beavatás rítusa³³ ugyancsak ilyen utalásként értelmezhető. A templárius nemegyszer oktatja ki a közeledni szándékozó Egéziát, hogy a rend tagjai csak az egymás közötti szerelmet ismerik: „A mi erőnket a nők sohasem ismerhetik meg, mert a mi erőnk nem arra szolgál, hogy női köntösöket vagy fátylakat tépjünk, hanem arra, hogy eszünknel fogva kormányzói legyünk a világnak, valamint a mi erőnk az, hogy férfias barátságban leljünk vigasztalódást végig az életen át. Mi olyan férfiak vagyunk, akik egymás szeretetében hófehérek, míg mindenki máshoz feketék, mint az ellenség.”³⁴

A nőiséggel szembeni érdektelenséget Egézia szólama is reflektálja, amikor Roger 2.-nek válaszol: „Érzem, hogy beszéded sérti egész nememet.”³⁵ Az a furcsa kapcsolat is, amely a templárius és Egézia között kialakul – melyet aligha nevezhetünk egyszerűen szerelemnek –, talán meglepő módon, de ugyancsak homoerotikus vonásokat mutat, amennyiben Egézia nem mint nő, hanem mint a férfitársak hasonmása bizonyul méltónak egyfajta bensőségesebb viszonyra. Az Egéziához szóló templárius így beszél erről a helyettesítésről: „Bár rendünk szabályai tiltják, hogy esteli időben nővel szóba álljunk, válaszolok neked, mert azt gondolom, hogy amint vannak asszonyok a férfiak között, olyanformán lehetnek férfiak a nők között...”³⁶

A felcserélésnek ezt a játékát tovább folytatja Roger 2., amikor Egéziát rábírja, hogy öltözzön férfiruhába. A meglepő kérést azzal indokolja, hogy így egy nyeregbe ülven olyanok lesznek ők ketten, mint Hugo és Omeri Godofréd, a templárius ősatyák.³⁷ (Az alapítókat ábrázoló titokzatos kép, amelynek varázserőt tulajdonítanak a rend tagjai, s melyet küldetése igazolásaként Roger 2. is felmutat, megközelítésünk szerint a homoerotikus viszony emblémájaként olvasható.) Egézia átváltozása itt jut el legtávolabbi pontjára, ahogy a tőle való elszakadás is ennek az emblémának a révén nyilvánítódik ki: a búcsú pillanatában, amikor a templárius, mintegy Hamletet idézve, kolostorba küldi Egéziát – akit ezzel ismét nővé nyilvánít –, a fogoly tatár vezért emeli maga mögé a nyeregbe, azaz vele ismétli meg rituálisan az ősatyák jelenetét.

A lovagi szerelem toposzának lerombolásához Egézia alakja is hozzájárul, mégpedig azzal, hogy bizonyos tekintetben valóban férfiként viselkedik. Azonban nem a templárius megfogalmazta szellemében teszi ezt, azaz nem két férfi kapcsolatában az egyik félként, hanem a trubadúr szerelemre jellemző heteroerotikus viszonyban foglalja el a férfi pozícióját, s ezzel Roger 2.-t a nő szerepébe helyezi. A lovagi szerelem toposzának kitüntetett eseménye az udvarlás és a szerelem megvallása, ami az ismert hagyomány szerint a férfi feladata, s éppen ez a jellegzetes szituáció az, amelyben Egézia nem a hölgy, hanem a lovag szerepében mutatkozik.³⁸ E megfordított helyzet különösen akkor bizonyul hatékonnak a lovagi szerelem eredetpozíciójának megbontásában, amikor a férfi közömbös elutasításával,³⁹ s még inkább, ha komikus hatást keltő reakcióival párosul, mint az alábbi részletben is: „Egézia most a templárius karjába kapaszkodott, és sírós hangon mondá: – Tudom, hogy nemsokára elveszítelek, Roger, amint elérkezünk Béla király udvarába. Ne fussunk tehát a tatárok elől, hanem haljunk meg együtt... – Ha a templáriusnak szabad lett volna káromkodnia, most bizonyára megteszi. Így csak ráförmedt Egéziára: – Hát nem mondtam meg neked, hogy nekem messze utam van, nem érek rá nők fecsegésével törődni?”⁴⁰

(Megjegyezhetjük, hogy más Krúdy-regények is gyakran élnek a fordított udvarlás vagy a lovagias próbatétel kifordított szituációjának komikumlehetőségeivel. Az *utolsó gavallér* férfi hőse például látványosan menekül a nők elől, míg a hatalmas termetű Asszonybetyár folytonosan üldözi szerelmével. A *Boldogult úrfikoromban* Vilmosi Vil mája a zajló Dunán átsétálva olyan férfias próbatétellel nyűgözi le a parton tehetetlenül szerencsétlenkedő Podolini Lajost és Kacs Kovics urat, amely „romantikus” elbeszélésekben a férfiúi rátermettség és kiválóság bizonyítéka.) Egézia sem csupán az udvarlás helyzetében viselkedik férfiként, más összefüggésben is gyakran kap olyan jellemvonásokat, melyek látványosan szemben állnak a védelemre szoruló, törekeny, szinte földön túli úrnő toposzával. Az elbeszélő első, rövid jellemzésekor a támadó nősténymedvéhez hasonlítja,⁴¹ s ehhez hasonló karakterjegyet mutat a fogságba esett tatár vezér bántalmazásának groteszk jelene is.⁴²

Az elbeszélés a Roger 2.–Egézia páros viszonyának jellemzése mellett minden egyéb kínálkozó alkalmat is megragad a lovagi szerelem ironizálására. Esztergom ostromá-

nak történetét az egyébként többnyire háttérben maradó narrátor ezzel a „közbeszó-lással” szakítja meg: „Hová lettek a tegnapi délceg vitézek, akik tollbokrétáikat és kard-jaikat rázogatták? A katonák bezárkóztak a várba, egyéb polgárok pedig a város falain voltak, és onnan halálra szánva várták a tatárok közeledését. A várba nem mehettek be az asszonyok, a falakra és a tornyokra rontottak tehát, hogy a férfiak közelében lehessenek.”⁴³

A házasságban is megőrzött szűz szerelemnek a hagiográfiai irodalomból ismert narratíváját Roger úgy profanizálja, hogy az önmegtartóztatásra való hajlandóságot a Szentföldről behurcolt nemi betegségektől való félelemből eredezteti.⁴⁴ A Bakonyba menekült lányok és asszonyok csoportokba gyűlve, kórusban kiáltozva igyekeznek rá-bírní Egéziát, engedje meg, hogy örömére lehessenek a lovagnak.⁴⁵ A fejszés magyar elbeszéli, hogy milyen módon készítette el felesége húsát, s több ízben igyekszik rábe-szélni a lovagot, járuljon hozzá, hogy hasonló recept szerint Egéziát is megsüthesse.⁴⁶

Eddigi megjegyzéseinket úgy összegezhetjük tehát, hogy a lovag és a lovagi szerelem elmozdul az eredet pozíciójából, s az idő folytonosságát megalapozó eredendő lé-nyeg helyett szakadásokból, töredékekből önkényesen előállított kezdetként mutat-kozik meg. Ez a szakadozottság az elbeszélés folytonosságában mutatkozó deficitben is érződik. Mindkét szakasz egymásra zsúfolja az eseményeket, s éppen a cselekményele-meknek ez az egymásra torlódása teszi lehetetlenné egységes és folyamatos történetté alakulásukat. A második szerkezeti egység az említett szakadásokat tipográfiailag is megjeleníti. A rövid, jelenetszerű egységeket spáciummal, valamint csillaggal választ-ja el egymástól, s ezzel a tagolással még inkább elmélyíti az elbeszélés szakadozottságá-nak érzetét. A második szakasz egyes említett részegységei olyan epizódok soraként olvashatók, melyek mögül hiányzik a történetnek az a fő szála, melytől az epizódok – nevükhöz híven – eltérhetnének. Olyan kitérések sorozataként értelmezhetjük te-hát az elbeszélés struktúráját, amely mögött nem áll folytonosságként elgondolható fabula.

Mint a bevezető megjegyzésekben jeleztük, olvasatunk szerint az eredet felszámo-lásának egyik jellegzetes következménye az irónia szövegbéli elszabadulása. A paro-disztikus, groteszk, máskor burleszkre emlékeztető elemekre eddig is több utalást tet-tünk. Korábbi megjegyzéseinkhez most csupán annyit szeretnénk hozzáfűzni, hogy a parodisztikus mozzanatoknak szinte kimeríthetetlen lehetőségére talál rá az elbeszélés a templáriusok jelbeszédében. Nyakatekert, sokszor követhetetlen mozdulatok, infan-tilis gesztusok – mint a két mutatóujj csúfolódásra emlékeztető egymáshoz dörgölése –, valamint az e jelek következményként elbeszélte elemi erejű hatások és szereplői reak-ciók adják azt a kifejezetten idétlennek ható miliőt, amely az üdvözlések, figyelmezte-tések és eskük szertartásait jellemzi.

Röviden szeretnénk még kitérni az igazságelv megbontásának problémájára. A két Roger (ön)azonosságának kérdése kapcsán már érintettük az egymással rivalizáló el-beszélések olvasati lehetőségét. Úgy véljük, az egymással összeegyeztethetetlen

narratívák egymás mellé helyezésének eljárását a szöveg más szinten is megvalósítja. Arra a sajátos kettősségre szeretnénk utalni, amely az ellentétes, egymást kizáró diskurzusok, szintetizálhatatlan tudások együttes szövegbéli jelenlétéből adódik. A narráció nyelve egyfelől megidézi a tatárjárást elbeszélő források, krónikák elbeszélésmódjait, másfelől azonban a ponyvairodalom eljárásaival is él. Egyaránt mozgósítja tehát a történetírás által kanonizált forrásként elfogadott műfajokat, valamint a hivatalos történetírás részéről kevésre becsült vagy éppen lenézett, titokzatos és szörnyűséges dolgokat elbeszélő, a rémtörténet elvén működő irodalmat is. A templáriusokról szóló „apokrif” hagyomány tehát együtt jelentkezik a tatárjárással a „hivatalos” historiográfia által hitelesnek tartott eseménytörténetével. Természetesen nemcsak az elbeszélésmódok, hanem az események vonatkozásában is fennáll ez a kettősség. Tudományos ténynek, illetve hiedelemnek, rémhírnek vagy szóbeszédnek minősített események vegyüléseként áll elő az elbeszélő „történet” cselekménykészlete. A narráció nem válogat és nem hierarchizál, látható kedvteléssel lépi át a határokat, érvényteleníti a hiteles és a koholmány, a tudomány és a szóbeszéd, a magas művészet és a ponyvairodalom kategóriáit elválasztó vonalakat.

Jegyzetek

- 1 Az eredet, kezdet, származás fogalmakat abban az értelemben használjuk, ahogyan azt Nietzsche kategóriáit (Ursprung, Anfang, Herkunft) értelmezve Michel Foucault meghatározta. Vö. Michel FOUCAULT, *Nietzsche, a genealógia és a történelem* (a továbbiakban FOUCAULT, *Nietzsche...*) = M. F., *A fantasztikus könyvtár*, Budapest, Pallas Stúdió – Attraktor, 1998, 76.
- 2 Uo., 77, 89.
- 3 Uo., 88–91. A folytonosság megtagadásáról: Michel FOUCAULT, *A tudományok archeológiájáról* (a továbbiakban FOUCAULT, *A tudományok...*) = M. F., *Nyelv a végtelenhez*, Debrecen, Latin Betűk, 1999 (a továbbiakban FOUCAULT, *Nyelv...*), 171–173.
- 4 SZERB Antal, *A magyar irodalom története*, Budapest, Magvető, 1982⁷, 480.
- 5 A genealógia és a történelem különbségéről lásd FOUCAULT, *Nietzsche...*, 84–85, illetve Uő, *A hatalom mikrofizikájáról* = FOUCAULT, *Nyelv...*, 310–311.
- 6 FOUCAULT, *Nietzsche...*, 76.
- 7 Uo., 89–91.
- 8 FOUCAULT, *A tudományok...*, 171–172.
- 9 Az eredet felszámolásáról lásd még: Jacques DERRIDA, *A disszemináció*, Pécs, Jelenkor, 1998, 154–168, valamint Uő, *A fehér mitológia* = *Az irodalom elméletei*, V, szerk. THOMKA Beáta, Pécs, Jelenkor, 1997, 96–101.
- 10 A totalizáló jellegű történelemnarratíva és az elbeszélés szubjektumának szükségszerű kapcsolatáról lásd még: Hayden WHITE, *A történelem terhe*, Budapest, Osiris, 1997, különösen 127.
- 11 Uo., 199.
- 12 Az eredet előállítotttságáról lásd FOUCAULT, *Nietzsche...*, 78, valamint WHITE, *I. m.*, különösen 67, 141, 182–187.
- 13 Most és a későbbiekben – már csak oldalszámokkal – egyaránt az alábbi kiadásra hivatkozunk: KRÚDY Gyula, *A templárius* = K. Gy., *Az utolsó gavallér. Regények (Repülj, fecském!, Rózsa Sán-*

dor, a betyárok csillaga Magyarország történetében, Az utolsó gavallér, Jockey Club, A templárius, Primadonna), szerk. BARTA András, Budapest, Szépirodalmi, 1980, 399–486.

14 411.

15 A két szereplő nevének azonosságát Czére Béla óriási ötletnek nevezi, s úgy értelmezi, hogy a két alak karakterének felszíni különbségei mögött meghúzódó lényegi hasonlóságra hívja fel a figyelmet. E szerint a két Roger jelleme között csupán az a különbség, hogy az egyik az önérdet, a másik a templáriusok közösségi érdekét helyezi mindenek fölé. Vö. CZÉRE Béla, *Krúdy Gyula*, Budapest, Gondolat, 1987, 236.

16 403.

17 A templárius ördögi vonásaira már Czére Béla is felfigyelt. Vö. CZÉRE, I. m., 236.

18 „Nem is lett volna semmi baj, ha nem jöttek volna a templomos vitézek, akik azzal kezdték a rendcsinálást, hogy néhány főpateránt elevenen megnyúztak. Én ugyan idejében beállottam a templomos vitézek közé, magam is jó csomót fölakasztottam régi hitsorsosaim közül, de valahogy nem éreztem jól magam a tartományban” (406).

19 A középkor idejét újraalkotó szövegben az önmagát valaki szolgáljaként meghatározó kijelentés egyértelmű önidentifikációnak tekinthető, hiszen a hűbérúr–hűbéres viszony szoros hierarchiája az önértelmezés alapjaként áll elénk. Az eredetprobléma hangsúlyos alakjának, a lovagnak hagyományosan tulajdonított egyik erény éppen a hűség, a hűbérúr feltétlen szolgálata.

20 „A templárius megmaradt vörös keresztes köpenyegében, ezt az öltözetet még a királyi paláستal sem cserélte volna fel” (453).

21 „[A magyar király] még egyetlen jóakarató jelét sem adta annak, hogy valóban utódja annak a jeruzsálemi Endrének, akit a mi apáink kísértek el a Szentföldre, hogy ott diadalmaival elég erőt merítsen az Antikrisztus Synagógiájának, a római pápák hatalmának a megtörésére” (416).

22 A veszprémi mester a kun király halála kapcsán beszél az Istennel való belső egységről: „A kun királyt mi sem tudtuk volna megmenteni sorsától, bár *a lelkünkben rejtőző istenség* [kiemelés – G. T.] fájdalmasan zokogott az igaztalan cselekedet felett” (414).

23 „A templárius mutat- és kisujját úgy emelte fedetlen homlokához, mint két szarvat” (428), vagy: „Most Simon gróf adta meg az úgynevezett nagy konzulátusi jelet, két szarvat formálva ujjából” (429).

24 „– Imádkozni fogok érted, hogy okosságod jóssággal párosuljon – ígéré a minorita, amire a lovag otthagya a tornyot, mint az ördög szokott elmenekülni a tömjénfüst elől” (444). A szereplői szövegek közül Egézia szavait idézzük: „– Ó ti ördögfajzatok! – visított fel Simon bán lánya, és tíz körmével rohant az egykedvű lovagnak, a templárius azonban félmázsás karjának egyetlen mozdulatával elhárította a támadást” (420). Vagy másutt: „Ó ördögfajzat! Hazám minden ellensége barátod neked?” (423).

25 „– Mi tehát a világosságnak az eredete? – vetette fel a Consulus a szokásos templárius kérdést. – A világosságnak eredete az éj – felelt a veszprémi mester” (460). Lásd még 417.

26 „– Mi a teendőnk tehát? – kérdé hosszabb szünet után a veszprémi mester, miután a káptalan tagjainak volt idejük elgondolkodni az utazó titokzatos szavain. – Meg kell mentenünk IV. Bélát, hogy a mi pártunkra hódítsuk, miután Róma elhagyta őt! – mondá dörgő hangon a Consulus” (416).

27 432.

28 451.

29 481.

30 416.

31 Például: a rend célja a tatárok és magyarok egy táborba gyűjtése a pápaság ellen. Vagy: a tatár pusztítás csak eszköz a magyarok meggyőzésére, hogy végre belássák: a pápától hiába remélnek segítséget, s így – megismerve a pápaság valódi természetét – végképp elforduljanak tőle. Vagy: a rend célja a király megtevesztése, Magyarország mielőbbi elpusztításának előkészítése, s ezzel

a tatárok Róma felé vezető útjának megnyitása. Az ehhez hasonló, egymást kizáró gondolatmenetek egyformán alkalmatlanok az egység megteremtésére. Úgy véljük, a koherencia biztosításához a templárius–mongol szövetség francia–orosz koalícióként történő, Szörényi László által felvetett, allegorizáló olvasata sem elégséges. Vö. SZÖRÉNYI László, *Bécs szimbolikus szerepe Krúdy műveiben*, Vigilia, 1987, 419, 424.

32 „A vendéglátó megcsókolta a Consulus derekán azt a helyet, ahol a hátgerinc végződik” (412). A veszprémi mester az alábbi kérdést intézi Roger 2.-höz: „Procurator vagy Visitor vagy, akinek bármely testrészét meg kell csókolnom, ha ő ezt óhajtáná?” (413). Vagy másutt: „A magyar vezér itt megcsókolta az orleans-i lovag hátgerincét, köldökét, száját...” (448). Lásd még 465.

33 Vö. 415.

34 422; a nők iránti szerelemnek ezt a kizárását más helyütt is megfogalmazza a templárius, vö. például 420.

35 422; a zárdafőnök asszony másutt még egyértelműbben utal arra, hogy féltékenysége a templárius férfitársaira vonatkozik: „Ugyebár, ha férfitársad volnék, nem hagynál egyedül éjszakára, amikor már hat holdfogyatkozás alatt megengedted, hogy lábaidnál tölthessem éjszakáimat” (467).

36 422–423.

37 463.

38 „Roger, rám hallgass! Én szeretlek az első perctől fogva, mióta megláttalak. Ilyen volt mindig az a férfi, aki hideg fekhelyemen álmaimban meglátogatott! Az én szerelmem erősebb, mint a ti rendetek. Én nem parancsolni fogok neked, én boldog emberré teszek” (424).

39 „– Engedj meghalni, lovag, mert jól tudom, hogy akkor életed végéig nem felejtesz el. Szeretni fogsz mindig, ha már nem leszek. – Én nem szeretek senkit, semmit, csak a bölcs okos embereket – felelt hangosan a templárius. És miután sehogy sem bírta Egéziát lecsillapítani, különös jelt adott a tatár harcosoknak” (462).

40 474.

41 419.

42 „Egézia, aki sokkal bátrabb volt, mint társnője: csaknem a tatár közelébe ment, és egy marék fűvet tömött annak szájába. – Takarmány kellene, kutya? – kérdezte villámló szemmel” (483). Amikor a szent hírében álló Kunigunda hercegnő a keresztényi irgalom parancsára figyelmezteti a zárdafőnök Egéziát, az így válaszol: „– Tégy csodát, hercegnő – szólt ég felé emelt arccal Egézia. – Mert megvallom, én magam is szeretném belei között megfürösztetni a hosszas gyaloglásban elzsibbadt lábamat” (485).

43 430; hasonló szerepű szöveghellyel másutt is találkozunk, vö. 433.

44 432.

45 452.

46 437.